

Magyar néprajz, 1977

Acta Ethnographica. Index I–XXV. 1950–1976.

Összeállította: S. Gémes Magda – G. Varga Mária. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 2. Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1977. 57 l.

A kötet a magyar néprajztudomány idegennyelvű folyóirata, az *Acta Ethnographica* első huszonöt évének mutatóját tartalmazza. A megjelent közlemények (1–1014. számig) a szerzők abc-rendbe szedett névsorában vannak felsorolva, amelyet szak-, földrajzi és névmutató követ.

Kósa László

Bakó Ferenc: Bükki barlanglakások.

Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1977. 136 l. (Borsodi kismonográfiák 3.)

A Miskolc és Eger közötti térség tizennégy településében részint elhagyott állapotban, részint ma is lakottan vulkáni tufába vájt barlanglakások találhatók. A kötet nagyobbik fele a nevezett helységek barlanglakásainak lehetőleg teljes történeti és néprajzi anyagát veszi számba. Ezután megállapítja, hogy legtöbbjük egy helyiségű, igen szerény berendezésű és külső kiképzésű, ami szorosan összefügg azzal a jelenséggel, hogy mindenütt a lakosság legalacsonyabb társadalmi helyzetű rétege lakja. A barlangi építmények nemcsak emberi lakásul szolgálnak, hanem nagyon sok alkalommal borospincéül, illetőleg más gazdasági rendeltetéssel használják őket. A fennálló egységek története legfeljebb kétszáz esztendőre nyúlik vissza, azonban a Kárpát-medence térségében jóval nagyobb, a középkorra nyúló hagyománya van a barlangi építményeknek. Távolabbi földrajzi kapcsolatok kutatás hiányában egyelőre nem igazolhatók. A kötetet 86 illusztráció kíséri (fényképek, rajzok, alaprajzok), továbbá német, orosz és francia nyelvű összefoglalás és képjegyzék egészíti ki.

Kósa László

Bakonyi népdalok.

Gyűjtötte Békefi Antal. Második, bővített kiadás. Veszprém, 1977. 413 l.

A szerző harmincéves gyűjtőmunkájának eredményeiből válogatta össze kötetét. A Bakony-vidék népdalkincséből előtte csupán *Lajtha László* szentgáli és *Veress Sándor* dudari gyűjtése volt ismert. Békefi Antal 1955-ben jelentette meg Bakonyi népdalok címmel első gyűjteményét. Az akkori 91 dallal szemben a mostani kötet 210 dalt tartalmaz, amelyeket a szerző 1500 saját gyűjtésű dal közül válogatott.

Tematikus sorrendet választott, hogy a dalok az ember életének fordulóit kövessék a bölcsőtől az ifúságon, felnőttéleten át a halálig. Gyermekjáték-dalokkal és kiszámoló mondókákkal kezdődik a gyűjtemény: ez utóbbiak azzal a szándékkal kerültek a kötetbe, hogy a zene alapelemének, a ritmusnak a megjelenését illusztrálják. A gyermekjátékokról térformarajzokat is láthatunk. A jelesnap i énekköltészetet csupán egyetlen

balázsjáró dallam képviseli: ezt is a gyermekjátékok közé sorolta Békefi Antal. A „ke-sergő szerelem” és a „boldog szerelem” című fejezetek dalai után a lakodalmas énekek következnek, a lakodalom menetének sorrendjében. Kurjantások, vőfélyversek is idézik a lakodalom hangulatát. Figyelemreméltó a 104. sz. hajnalozó ének. Békefi szerint északról hozhatták a borzavári szlovák telepesek. Dudanóták, táncdallamok után a munkás hétköznapokról szóló dalokat találunk.

A katonadalokban az osztrák császár, Kossuth Lajos neve, Verona, az olasz harctér, Doberdó említése elárulja a kort is, amelyben születtek.

A bakonyi pásztorélet dalkincse gazdagságával tűnik ki: a legősibb dallamokat a pásztorinasztiák tagjai őrizték meg. A pásztor- és betyárdalok között sok a hasonlóság, ugyanakkor a balladák felé is hajlik ez a dalcsoport.

Balladák zárják a gyűjteményt: a Molnár Anna, Fehér László, A megátkozott leány, Szabó Vilma, a Három árva, A rossz feleség egy-egy változatát találjuk az utolsó fejezetben.

Zenei mutatók, földrajzi mutató térképpel, betűsoros mutató és a könyvet illusztráló rangos népművészeti tárgyfotók adatai egészítik ki a gyűjteményt.

Az egyes dalokhoz nem készített külön jegyzeteket a szerző: részletes bevezetőjében foglalta össze mondanivalóját. Munkáját a nagyközönségnek szánta, a Bakonyvidék népdalkultúrájának birtokbavételét kívánta elősegíteni.

Nagy Ilona

Bálint Sándor: A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete.

Első rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75 – 2. Szeged, 1976. 627 l. – Második rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1976/77 – 2. Szeged, 1977. 420 l.

„Jelen mű: szülővárosom népi hagyományvilágának megörökítése sok évtizedes kutatásnak, szemlélődésnek, egy emberélet örömmel vállalt iparkodásának gyümölcse.” Így határozza meg Bálint Sándor az előszó első mondatával könyvét, annak tartalmát és jellegét. Szeged néprajzának kiadása egyedülálló vállalkozás és teljesítmény a magyar néprajztudományban, Bálint Sándor életművének méltó és várt betetőzése. A magyar néprajz viszonylag későn figyelt föl arra, hogy a magyar népi kultúrán belül nemcsak tájak, vidékek és csoportok hordozhatnak sajátos egységként jellemző kulturális vonásokat, hanem egy-egy nagyobb település, város is. Szeged néprajzi monográfiája ennek a szemléletnek a jegyében született. Maga a cím szimbolikus értékű. Részint helyi szóhasználattal a törzsökös szegedi népet jelenti, részint a hozzá való tartozást. A könyv tartalmát az alcím fejezi ki pontosabban. A szegedi nép és környezetében mindazon települések népének kultúrájáról van szó, amelyekhez Szegednek akár kulturális hatás, akár népességi kirajzás formájában teremtő-alakító módon köze volt és van. Nem csak a parasztság és annak számos rétege – a legmódosabbaktól az agrárszegénység különfajta népes csoportjaiig – áll a figyelem sugarában, hanem a földműves osztályokkal különböző szálon összeforrott, velük rendszeresen érintkező polgársággal, elsősorban a kisiparosokkal és a kézművesekkel is bőven foglalkozik a szerző. A munka leíró jellegű. Összehasonlító és elemző vizsgálat nélkül mindazt tartalmazza, amit az írásos források és a szájhagyomány alapján a szegedi népeletről el lehet mondani, tudni lehet. A bemutatott anyag súlypontja az 1848–1914 közötti korszakra, a szegedi népi kultúra klasszikusnak jellemezhető korára esik. Bálint Sándor azonban él a lehetőségekkel a korábbi korszakok jellemzésében is, és szinte napjainkig vezet megjegyzéseivel az általa leírt műveltségi kép bomlását és átalakulását.

Az első rész legelején a szegedi néprajzi érdeklődés és kutatás történetével ismerkedhet meg az olvasó. Ez a részletes áttekintés csupán azért hiányos, mert a szerző

szerénysége tiltotta, hogy a saját, minden elődjéét meghaladó vizsgálatait történetileg beleágyazza. Igaz, maga a munka annál ékebben tanúskodik róla. A monográfia alapját Szeged település- és néptörténete képezi, az egyes városrészek kialakulását követhetjük végig. A tanyásodás és a tanyák áttekintése után Bálint Sándor a nagytáj száznegyvenöt települését veszi számba hosszabb-rövidebb szemlével. Ezután a városi és a tanyai lakóház bemutatása következik, majd az anyagi javak megszerzésével foglalkozó gazdasági ágazatokra tér át: víziélet (pákászat, madarászat, gyűjtögetés, halászat), pásztorokodás és jószág tartás, földművelés (gabona, szőlő, gyümölcs, kapásnövények).

A második rész a műveltségnek azokat a területeit írja le, amelyet a néprajzban gyakran az anyagi javak fogyasztásaként foglalnak össze. A táplálkozás és háztartás, valamint a viselet állnak a középpontjában, és ezekhez kapcsolódva az élelmezési és ruházatkodási kisiparok és háziiparok. Mindezt szélesebb körben veszi körül a vendéglátás, a vásárok és piacok, a közlekedés és a közlekedési iparágak bemutatása.

A harmadik, egyben befejező kötet megjelenése ugyancsak a szegedi Móra Ferenc Múzeum kiadásában 1979-re várható.

A köteteket viszonylag kis számú fényképillusztráció teszi szemléletesebbé, és rövid német nyelvű tartalmi kivonatok kísérik.

Kósa László

Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából.

I–II. Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1977. 527 l., 562 l.

Az esztendő napjainak szakrális hagyományvilágát Bálint Sándor, négy évtizedes kutatómunkája nyomán, három terjedelmes kötetben adta ki. Az első, az immár két kiadást megért Karácsony, húsvét, pünkösöd (2. kiadás Budapest, 1976.) szerves része az Ünnepi kalendáriumnak, olyannyira, hogy tárgy- és névmutatója, a források és rövidítések jegyzéke, irodalom az utolsó kötet végén található.

A népi vallásosság kutatása Magyarországon mindig esetleges és csupán részleteket érintő volt: sem a néprajz, sem a művelődéstörténet, sem a hittudomány nem tekintette igazán feladatának. Bálint Sándor könyveiből elsősorban a néprajz kapott leckét: bebizonyosodott, hogy ezeréves keresztény kultúrával rendelkező nép műveltségét – elsősorban szokásait – csak dilettáns módon lehet egyháztörténeti, liturgiai, szakrális irodalmi ismeretek nélkül értékelni, elemezni, vagy akár egyszerűen leírni. Véletlenek a szokáskultúrában sincsenek: ami van, annak gyökere is van, s ezeket a gyökereket segít feltárni ez a lenyűgöző munka.

Az egyházi év kezdetétől, dec. 1-től veszi számba a szerző a naptár jeles katolikus ünnepeit. Általában, de nem mindenütt, az alábbi rend érvényesül: az ünnep, vagy az ünnepelt szent népi nevei után először a történeti adatokat ismerteti a szerző. Ha a nap valamelyik szent névnapja, élettörténetét olvashatjuk. Amennyiben kódexirodalmunk is feldolgozta a szent életrajzát (pl. Érdy, Pray stb. kódex), onnan is idézi a szerző. Ezt követi a liturgiátörténet ismertetése, a szent ikonográfiájának, attribútumainak a legendával összefüggő elemzése, a védőszent-kultusz kialakulása. Majd az illető szent nevének előfordulása magyar helynevekben, a tiszteletére szentelt templomok (patrociniumok), jelentős oltárképek, szobrok felsorolása következik. Az imák, litániák, ponyvairodalmi művek után a szóbanforgó szentre, illetve egyéb ünnepek esetén (pl.: Nagyboldogasszony, Urunk színeváltozása stb.) az illető ünnepre vonatkozó néprajzi adatok a népi vallásosság, szokásvilág egészét kívánják térben és időben bemutatni. Ezek a részek talán a kevésbé sikerültek: nem a szerző hibájából, hanem az adatok esetlegessége

folytán. Komoly szintézisre csak ott lehetett vállalkozni, ahol ezt kellő mennyiségű adat segítette.

Bálint Sándor módszerével együvé került minden adat, ami egy-egy katolikus ünneppel kapcsolatba hozható. Az adatok egymást értelmezik: pl. egy-egy különösnek, megmagyarázhatatlannak tűnő népszokáselemnek az eredete egyszerűen egy zsinati határozatra mehet vissza. A katolikus indíttatás nem akadályozta meg a szerzőt, hogy protestáns adatokat is felhasználjon, hasonlóképpen a nemzetiségek, szomszédnépek szokásait, hiedelmait is beépítette munkájába. Összehasonlító néprajzi vizsgálatai azonban kevésbé kidolgozottak.

Sok tanulság vonható le a könyvből és további kutatásokra inspirál.

Nagy Ilona

Balogh Sándor: Abony történeti és művészeti emlékei (1450–1741).

Abony, 1975. Cegléd, 1977. 122 l. A Kossuth Múzeum kiadása. (Ceglédi Füzetek 21. sz.)

A kiadvány a néprajzi kutatás számára nagyrészen értékes anyagot tartalmaz. Miután a megjelölt időszak helytörténetét – különös tekintettel a népesség helyzetére – vázolja, a református templom művészettörténeti emlékeit mutatja be. Ezek között 16–18. századi klenódiumpok, himzett terítők, festett famennyezet és XVIII. sz.-i templombelsőből származó ácsolt padok találhatóak. Az 1740/41-ben épült kisméretű fatemplomba festett mennyezetet készítettek, amit a türelmi rendelet után, 1786-ban emelt kőtemplom kórusmennyezetére helyeztek át. Így maradt meg napjainkig az Alföld egyetlen festett mennyezete, viszonylag ép, fakulatlan színes állapotban. A szóban forgó emlékeket, a mennyezet kazettáit a kötetben színes és fekete-fehér fényképeken tanulmányozhatjuk.

Kósa László

Bencze Lászlóné: Szivárványos az ég alja.

Bihari népdalok. Bihari Dolgozatok. Szerkeszti: Héthy Zoltán. Megjelent a Berettyóújfalusi nagyközségi Tanács anyagi támogatásával. Berettyóújfalú, 1977. 223 l. (A Bihari Múzeum Közleményei 4.)

A közreadott 128 szöveget és dallamot Bencze Lászlóné az elmúlt néhány évben gyűjtötte a *Nagysárrét* falvaiban. Az első csoportba sorolt dalok régi stílusú, illetőleg néhány esetben ún. „vegyes osztályú” dallamok. Jórészt pásztor-, betyár- vagy rabénekek és balladák. Az egyes dallamtípusokból több változat is megtalálható. A második csoportban kaptak helyet az újjáélesztésű, visszatérő szerkezetű dallamok. Elrendezésükhöz a sorzáró hangok adtak alapot. Itt nagyobb részt szerelmi, summás- és katonadalok találhatóak. Végül néhány, a népszokásokhoz tartozó dallam kapcsolódik a két nagyobb egységhez. A kötetet zenei mutatók, szövegmutató, valamint *Szücs Sándornak* a régi vándor dudásokról és hegedűsökről szóló írása egészíti ki.

Kósa László

Bosnyák Sándor: A bukovinai magyarok hitvilága I.

(Világkép, mitikus alakok, jeles napok, álmofejtés). Gyűjtötte, szerkesztette és a jegyzeteket írta: -. Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Csoport. Szerkesztő: Hoppál Mihály. Budapest, 1977. 247 l. (Folklor Archívum 6. szám.)

Megközelítően két évtizedes néprajzi gyűjtés eredménye, amelynek során a gyűjtő fölkereste a Bukovinából Magyarországra (Tolna, Baranya, Bács-Kiskun megyék) tele-

pült bukovinai székelyek idősebb nemzedékét, valamint a Bukovinából korábban kirajzott Déva-környéki és al-dunai székely telepeket, sőt beszélt Kanadába települt bukovinaival is. A hatalmas, értékes adattömeget 2063 tételbe foglalva, az alcímbe jelzett nagy egységekbe szerkesztve, rövid bevezetővel teszi közzé. A kötetet angol nyelvű összefoglaló egészíti ki.

Kósa László

Dankó Imre: Opuscula ethnographica.

Válogatott tanulmányok. Debrecen, 1977. 470 l.

A kötet huszonhét tanulmánya egy sokoldalú etnográfusi életpályát mutat be. Dankó Imre az elmúlt harminc esztendőben tanárként és muzeológusként kilenc magyarországi városban működött. Szakmai érdeklődése ennek megfelelően több táj és téma között oszlik meg. Ezek közül kiemelkedik a történeti néphagyományok tanulmányozása (pl. a gyulai vár emléke, a hajdúnánási Testhalom mondája). Számos cikkben foglalkozott Debrecen és a Hajdúság, valamint a hajdúk történetével és néprajzával. A kötet jelentős hányadát teszik a dél-bihari síkság építkezésének és településének változás-vizsgálatai, amelyek az 1960-as években egy viszonylag elzárt vidék kultúrájának fontos jellemzőit rögzítik. A kutatói pálya napjainkhoz közelebb álló évtizedét egy országos, sőt a határokon túl is kitekintő téma, az árucseré néprajzának feldolgozása töltötte meg. Dankó úttörő-kezdeményező szerepet vállalt a városok és piacok néprajzi vizsgálatában. A kötetet számos illusztráció (fényképek, rajzok) teszi szemléletesebbé. *Ortutay Gyula* írt hozzá ajánló előszót. A tanulmányokat rövid német nyelvű összefoglalók kísérik.

Kósa László

Domanovszky György: Kántor Sándor.

Népi Iparművészeti Tanács, Budapest, 1977. 83 l. (A Népművészet Mesterei I.)

Az eleven népművészet századunk első felében Magyarországon fokozatosan elhalt. Akadtak azonban olyan kiváló alkotók, akik, mint Kántor Sándor fazekasmester, sikerrel kísérelték meg, hogy az egykori közösségi művészetből merítve népi iparművészekké váljanak. Kántor Sándor a fazekashagyományok nélküli Karcagon élt és dolgozott, amikor megismerkedett Györffy Istvánnal, aki felhívta a figyelmét az akkor, 1927-ben már csak tárgyi emlékekben élő tiszafüredi népi kerámiára. Kántor Sándor ösztönös művészetére támaszkodva tudatosan elevenítette föl ezt a gazdag hagyományú kerámiát, majd a közép-tiszai fazekasközpontok (Gyöngyös, Pásztó, Mezőcsát, Sárospatak) motívum- és formakincsét is művészetébe olvasztotta. Így vált a hagyományos keretek között mozgó, kifejezetten iparművészeti elképzeléssel dolgozó mesterek között az alkotásaival leginkább kiváló, legtöbbet szereplő fazekassá, aki elsők között kapta meg a Népművészet Mestere címet, majd Kossuth-díjban is részesült. Domanovszky György tanulmánya végigköveti életútját, elemzi fontosabb korszakait és bemutatja legjelesebb műveit. A kötetet negyvenhat fekete-fehér és színes fénykép illusztrálja.

Kósa László

Egy néprajztudós műhelyéből (Berze Nagy János levélhagyatéka).

Szerkesztette: Banó István és Fülöp Lajos. Baranya Megye Tanácsának kiadása. Pécs, 1977. 313 l.

Első ízben jelent meg magyar néprajzkutatónak kimerítő részletességű levelezése, amely a magyar tudomány- és kutatástörténet számára fontos forrás. Berze Nagy János

(1879–1946) jeles mesekutató levelezésben állott szinte minden neves néprajzos kortársával. Bár vidéki városokban dolgozott, élete nagyobb részében szoros kapcsolatot tartott a magyar néprajz budapesti központjával. Az általa írt 108, és a hozzá intézett 132 levél jól dokumentálja tudományos pályáját. A kötet tartalmazza még a levelekhez készített jegyzeteket, a szerkesztők előszavát, ifj. dr. Berze Nagy János utószavát, a hagyatékban található, de nem közölt levelek jegyzékét, valamint Berze Nagy János műveinek könyvészetét. Az elő- és utószó, illetőleg a jegyzetekhez írt bevezető angol nyelven is olvasható.

Kósa László

Faragó József: Balladák földjén.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 577 l.

A nagyszerű népköltési gyűjtemények után a bukaresti Kriterion Könyvkiadó Faragó József balladákkal foglalkozó tanulmányaiból összeállított kötetet jelentetett meg. Hasznos könyv az érdeklődő olvasónak és a szakembernek egyaránt. Az olvasó tájékoztatást kap, melyek a balladakutatás sarkalatos kérdései, a szakember pedig fontos részletkérdésekről ismeri meg Faragó József véleményét, újabb adatokat nyerve a további kutatáshoz.

A kötet négy nagyobb egységre tagolódik. Az első a *balladagyűjtők nyomában* címet viseli, és az itt található tanulmányokban a szerző az első tudatos balladagyűjtőknek állít emléket. Mind közül is elsőnek *Petrás Ince János*ról ír, akit már *Domokos Pál Péter* szép és felfedező tanulmányából ismerhetünk. Petrás Ince János moldvai papot az első olyan gyűjtők között tarthatjuk számon, aki saját maga jár házról házra és jegyzi le a dalokat, balladákat. Hivatásából következően élete a falusi nép között telt el, a folklórról közvetlen személyes élményei voltak. Érdekes kis tanulmányt olvashatunk *Gyulai Pál*ról, aki diákkorában a Szilágyi és Hagymási balladáját hallotta a Székelyföldön, Faragó József ennek nyomait szerette volna megtalálni. A balladagyűjtés, a népköltészet iránti érdeklődés történetét áttekintő írásaiban olvashatunk az erdélyi Múzeum-Egyesület tudományos üléseiről, amelyet a népköltészetnek szentelt, ír egy kevéssé méltatott, de igen jelentős gyűjtőmozgalomról, a marosvásárhelyi *F. Szabó Sámuel* kezdeményezte gyűjtésről, amely méltán kelhetne versenyre *Kriza János* hasonló mozgalmával. A kötet következő nagyobb egységének címe: *balladáról balladára*, és itt csaknem egy tucatnyi balladáról közöl eddig ismeretlen adatokat.

A népballadák élete c. rész központi motívuma: hogyan éltek a balladák az elmúlt századokban, s hogyan élnek ma. Szociológiai módszereket is felhasználva felméri, hogy egy falu társadalmának tudatában hogyan léteznek és milyen szerepük van a balladáknak. Alapos gyűjtőmunkával megvizsgálja, ismerik-e a szóban forgó balladát a községben, hallottak-e róla? Mindazok az eredmények, amelyeket ez a felmérés mutat, egyértelműen a ballada kiszorulásáról tanúskodnak, a ballada funkciójával, életével kapcsolatos kutatások számára azonban nélkülözhetetlenek.

A népballadák találkozásáról szóló fejezet a kötet legproblematisabb és hiányérzetet keltő része. Faragó a magyar mellett a román folklórt ismeri legjobban, és ennek következtében összehasonlító vizsgálataiban a román adatoknak egyoldalúan nagyobb jelentőséget tulajdonít más tényekkel szemben.

Szemerkenyi Ágnes

Faragó József–Nagy Jenő–Vámszer Géza: Kalotaszegi magyar népviselet (1949–1950). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 390 l.

Sokan és sokat írtak *Kalotaszegről*, ezt a tényt kamatoztatják jól a könyv szerzői, amidőn minden eddigi számadásnál teljesebb képet festenek népi kultúrájának egyik

fontos területéről. Alig akad magyar népviselet, amelyről már százhuszonöt esztendeje leírás készült volna, és azóta szinte pontosan nyomon követhető fejlődése, virágzása, bomlása. A könyv a hanyatlás kezdetén, de még a virágzás rekonstruálásának lehetőségével élve mutatja be a hagyományos öltözetet. Anyagát 1949/50-ben gyűjtötték igazi kollektív módszerrel. A szerzők fölosztották maguk között a kiszemelt mintegy ötven települést, majd az azonos szempontok szerint föltérképezett adatokat témákra különítve dolgozták föl. Faragó József írta a legnagyobb hányadot, a mesterségek és munkafolyamatok bemutatását, a haj- és a fejviseletről szóló fejezeteket. Nagy Jenő a ruházkozás leírását készítette el. Vámszer Géza apróbb részleteket munkált ki. A néprajzi irodalomban sok vonatkozásban egyedülállóak, de legalábbis igen ritkák a népviselettel kapcsolatos munkafolyamatok részletes ismertetései. Talán a kenderfeldolgozás leginkább kivétel. Ezt is bemutatja a kötet, de mellette még részletes fejezetek olvashatók a pártakészítés mesterségéről, a kalaposságról, a szalmakalapkötésről, a szabómesterségről, a szűcsmesterségről, a kötényvarrásról, a fésűkészítésről. A kisvárosi és falusi ipar és a paraszti igények összefonódása, a divathullámok váltakozása bontakozik ki ezekből a leírásokból és elemzésekből. A pompás, színes népviselet minden egyes darabjának részfejezet jut. A szerzők sok figyelmet fordítanak a díszítőelemekre és a technikákra. A népviselet és a hozzákapcsolódó mesterségek leírása sosem áll önmagában, hanem mindig társadalmi kötöttségeivel szerepel és egyben történeti múltja is föltárul a lehetséges adatok fényében. A kötetet több mint négyszáz rajz, térkép, fekete-fehér és színes fénykép illusztrálja.

Kósa László

Hallottátok-e hírét? Pásztoralok, rabénekek, balladák.

Sajtó alá rendezte Dr. Burány Béla. Az utószót írta és a jegyzeteket készítette Dr. Burány Béla. A dallamrendi mutatót és a zenei jegyzeteket készítette Bodor Anikó. Gyűjtötték: Dr. Burány Béla, Bodor Anikó, Tripolszki Géza, Bodor Géza. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1977. 543 l. (Hagyományaink VIII.)

A jugoszláviai magyarság népköltészetét egyre gyakrabban tanulmányozhatjuk friss gyűjtések, új kiadványok lapjairól. A Zenta-vidéki balladás hagyományok új gyűjteménye az eddigieknél gazdagabb, (korábban: Zenta-vidéki népballadák, 1962, Száraz kút-gém, üres válu, 1966.) 208 változatot tartalmaz, de ehhez még a jegyzetekben közölt 29 dallamot is hozzászámolhatjuk.

A kötet 27 balladatípus 130 variánsát közli. Szövegeközpontú elrendezés könnyíti meg az olvasó számára a tájékozódást. A balladák osztályozása a következő: *klasszikus balladák* (A szégyenbe esett lány 12 változat, Halálra táncoltatott lány 12 változat, A halálraitelt huga 1 változat, Három árva 12 változat); *klasszikus vidám balladák* (A házassulandó királyfi 6 változat, A csalfa feleség 3 változat, A gunaras lány 2 változat); *más régi stílusú balladák* (A megölt legény 3 változat, Révésznek nótája 2 változat); *újabb keletű balladák*, gyilkosságokhoz fűződő balladák, gár, gép okozta szerencsétlenségek, helyi történeteket megéneklő balladák, dalok. A kötetben közzétettek még 60 pásztordalt, betyárdalt és rabéneket is.

A gyűjtemény készítői teljes gyűjtésüket közreadták, minden típus minden variánsát, ami azt jelenti, hogy a töredékes vagy romlott változatokat is. A klasszikus balladák esetében ennek az eljárásnak a helyességéhez nem fér kétség, a „helyi történetek” válogatás nélküli közlése már kevésbé szerencsés ötlet.

A dallamok lejegyzése külön értéke a kötetnek. A vajdasági falvak *Kálmány Lajos* gyűjtőterületéhez is tartoztak s köztudott, hogy az ő gyűjtései dallam nélkül készültek. Talán az itt közzétett szövegek és dallamok segíthetnek a Kálmány-szövegek egykori dallamának megállapításában.

A szövegekre és dallamokra vonatkozó jegyzetek külön találhatók, a kötet végén. Zárlatok szerinti dallamrend, szótagszám szerinti, valamint gyűjtők és helységek szerinti mutató zárja a kötetet.

Nagy Ilona

Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban IV. Néprajz.

A kötet anyagát sajtó alá rendezte: Erdész Sándor. Nyíregyháza, 1977. 154 l. (A Jósza András Múzeum Kiadványai 10. Szerkeszti: Németh Péter.)

A kötetben az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat részeként évente hagyományosan meghirdetett megyei néprajzi és honismereti pályázatra 1975-ben és 1976-ban beérkezett öt díjnyertes szabolcs-szatmári pályamunkát találjuk. A vásárosnaményi honismereti szakkör a környék különösen gazdag *Rákóczi*-hagyományaiból állított össze gyűjteményt. *Gál Balázs* szülőfaluja, Tarpa népeletének több jellemző vonását foglalta össze. *Csapó Julianna* ugyancsak Tarpa néprajzával foglalkozott, a temetési szokásokat írta le. A rohodi honismereti szakkör a helység állatneveit lajstromozta. Végül *Makay Béla* pályázata a Túr folyó mentének archaizmusokban gazdag halászatáról adott összefoglalót.

Kósa László

Hoppál Mihály: A tér, a közösség és a kommunikáció.

Kiadja a Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Budapest, 1977. 141 l. (Tanulmányok IX. évfolyam, 5. szám.)

A tanulmány elsődleges célja egy mai magyarországi falu, a Nógrád megyei *Varsány* mikrokommunikációs formáinak fölvázolása volt. A közösségi találkozási helyek vizsgálatát a tér használata és a tárgyi világ kapcsolatának bemutatásán keresztül közelítette meg a szerző. A vizsgált község életmódja és kultúrája az átalakulás jellegzetes állapotában van. A hagyományos találkozási helyek és alkalmak (kocsma, „kiülés a ház elé”, tánc, közös munka, látogatás, családi ünnepek) visszaszorulnak az újabbakkal (eszpresszó, mozi, könyvtár) szemben, vagy a korábbihoz képest módosul a tartalmuk. Függelékben található a kutatáshoz használt kérdőívek, a községben kifüggesztett hirdetések szövegei (1960–1965), továbbá nagyszámú fénykép és térelrendezést illusztráló alaprajz (templom, lakásbelső). A tanulmányt hosszabb orosz és angol összefoglaló zárja le.

Kósa László

Hungarológiai Közlemények.

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete (Újvidék) folyóirata. IX. évfolyam, 32. szám, 1977. szept.

Az újvidéki Hungarológiai Intézet folyóirata évente négy alkalommal jelenik meg, számai közül egy – általában teljes terjedelmében – néprajzi tárgyú írásoknak ad helyet. Kiemelt bemutatására ezért keritünk sort.

Kónya Sándor észak-bánsági népdalok elemzésével a szöveg és a dallam bonyolult kapcsolatának ismeretét gyarapítja. *Katona Imre* a szerémségi vonatkozású legrégebb magyar bordal eredetének adatait tárta föl. A kötet nagyobbik részét adatközlő és leíró dolgozatok töltik meg. *Penavin Olga* Kovács Ilona gombosi gyűjtéseiből publikál,

magyarázatokkal kísérve (halotti búcsúztatók, imák, koldusénekek, ráolvasások). *Jung Károly* ugyancsak gombosi néphagyományokat közöl a születéssel kapcsolatos szokás- és hiedelemvilág köréből. *Borús Rózsa* a bácstopolyai népviselet századfordulói állapotát rekonstruálja. *Kalapis Zoltán* Borbély Mihály neves mesemondó életrajzához szolgáltat új, kiegészítő adatokat. A tanulmányokat szerbhorvát és angol nyelvű összefoglalók követik. A kötetben néprajzi könyvek kritikáit és az intézmény életéről szóló beszámolókat is talál az olvasó.

Kósa László

Imreh Pál–Hoppál Mihály: Fejfák és temetők Erdélyben. – Péterfy László: Faragott sírkövek és díszítvényeik a nagykendi temetőben.

Budapest, 1977. 163 l. Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Csoport. Szerkesztő: Hoppál Mihály. (Folklór Archívum 7. sz.)

A kötet első része Imreh Pál 1929. és 1969. évi gyűjtését tartalmazza, amelyhez Hoppál Mihály írt előszót, és ő rendezte az anyagot sajtó alá. *Dolák-Saly Róbert* szemléletes pontos rajzai (187 ábra) mutatják be a *székelyföldi, kalotaszegi és dél-erdélyi* – néhány kivételtől eltekintve – református és unitárius temetőkből származó díszesen faragott fejfákat.

A második részben *Péterfy László* egyetlen község, a Kis-Küküllő menti Nagykend többnyire helyi mesterek által készített sírköveit ismerteti. A 18. század második felétől napjainkig követhető stílusváltozások bemutatása igazolja, hogy itt, mint még Erdély némelyik más vidékén, igen nagy hagyománya volt és van a paraszti sírkő-faragásnak. A református temetőben fejfa helyett követ állítottak. A díszítvények és jelképek azonban sok szálon rokonok a más tájakon fába vésett motívumokkal. Péterfy kísérő tanulmánya a helyi temetkezési szokások ismertetésével is gazdagítja a különben viszonylag szűkösen ismert erdélyi magyar népszokások kutatásának lehetőségét.

Kósa László

Knézy Judit: Csököly népének gazdálkodása és táplálkozása (XVIII–XX. század).

Kaposvár, 1977. 91 l. (Somogyi Almanach 26. szám. Szerkeszti: Kanyar József.)

A tanulmány jelentősége, hogy az anyagi kultúrájáról kevésbé ismert *Belső-Somogy* egyik jellegzetes községét mutatja be. A levéltári, szakirodalmi és színhagyománybeli adatok összegzése a termelés és a fogyasztás legfontosabb területeinek áttekintését tette lehetővé. Az első fejezet röviden összefoglalja Csököly népességének történetét. A második fejezetbe foglalta a szerző a gazdálkodás különböző ágait. Az ismertetett két évszázadban a hangsúly a földművelésen volt, amit a legeltetéstől eltávolodva az istállózás fejlődésével jellemezhető állattartás egészítettek ki. A gazdálkodás szerkezetében fontos helye volt a hegyközségi keretben folytatott szőlőművelésnek is. A szerző bepillantást enged a gyűjtögetés-zsákmányolás kiegészítő foglalkozásaiba is. A tanulmány nagyobbik fele a táplálkozással foglalkozik, alapanyagok és technikák beosztása után halad. A csökölyiek táplálkozásában a kenyér és tésztafélék káposztával és burgonyával társítva, illetőleg a disznóhús fogyasztása játszotta a legnagyobb szerepet. Ehhez a körhöz többféle kerti növény, gyümölcsök, fűszerek, illetőleg más állatok húsa, valamint a természetből gyűjtögetett és zsákmányolt növényi és állati termékek járultak. A község gazdasági életét a jelzett időszakban az önellátás jellemezte, de egyre nagyobb mértékben kapott helyet az árutermelés is. A tanulmány eredményeit német nyelvű kivonat foglalja össze.

Kósa László

A komikum és humor megjelenésének formái a folklórban.

Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 1. Szerkesztette: Istvánovits Márton és Kriza Ildikó. Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1977. 227 l.

Az MTA Néprajzi Kutató Csoport folklór osztálya az elmúlt években sorozatosan rendezett konferenciákat, amelyeknek az volt a céljuk, hogy a szakterületen hangsúlyos műfajcentrikus elemző gyakorlattól eltérően a kutatás általánosabb szempontok szerint is átgondolja és értelmezze a népköltészeti alkotásokat, eszméit, értékrendszerét, kifejező eszközeit, történetét. Ezek a kérdések különösen előtérbe kerültek az új magyar néprajzi kézikönyv tervezésének és munkája megkezdésének szakaszában. Jelen kötet az 1976 októberében megtartott konferencia huszonkét előadását tartalmazza. Az előadások egy része általános esztétikai szempontok és a folklór esztétikája kapcsolatában közeledett a témához. Egy-egy előadásban az irodalomtörténet, a stilsztika, a pszichológia került előtérbe. Legtöbb előadó a magyar népköltészet műfajaiból választotta vizsgálatának tárgyát. A humor és a komikum megjelenését vizsgálta például a balladában, a történeti mondában, az anekdotában, a lakodalmi költészetben, a sirversekben, a városi viccekben, a hiedelmekben, a mesékben stb. Az előadások kisebb része a nem magyar folklórból merítette tárgyát (délsláv, kaukázusi, skandináv, spanyol). A kötet igen szerteágazó gondolat- és kérdésfeltevései a célkitűzés helyességét igazolják, további interdiszciplináris munkára és elemzésekre ösztönöznek. Az előadások tartalmát rövid angol nyelvű kivonat összegzi.

Kósa László

Magyar Néprajzi Lexikon. I. kötet A–E.

Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 752 l.

Szaklexikon kiadására reális igény akkor keletkezik, ha az illető tudományág művelői előrehaladott mértékben rendszerezett és felújított, a társtudományok eredményeivel is koordinált anyagukat olyan minőségi fokra emelték, amely részben az egyéb tudományok, részben az érdeklődő laikusok szempontjából legalább a közművelődés fogalomkészletébe való felhasználása érdekében szükségessé vált.

A néprajztudomány Magyarországon a kutatás vázolt körülményeinek fokára az 1960-as években érkezett el, amit jól bizonyítanak a nagyszabású gyűjtések mellett az olyan áttekintő kísérletek, mint pl. az anyagában elkészült *Magyar Néprajzi Atlasz* (sajnos kiadása késik), az országos kitekintésű gyűjtemények (pl. népmese, népdal), a körültekintő részmonográfiák, a jelenkutatás „mélyfúrásai”, a vidéki múzeumok évkönyveinek hallatlanul gazdag közleményanyaga és így tovább.

Így kerülhetett sor a Magyar Néprajzi Lexikon elkészítésére, amely többek közt azt a fontos szerepet is betölti, hogy a magyar néprajz tervbe vett nagyobb igényű feldolgozásához a Magyarság Néprajza új szintéziséhez alapul szolgál. A Lexikonnak ennél fogva természetesen fel kellett sorakoztatnia, át kellett fognia a népi kultúra valamennyi ágának legújabb eredményeit.

Kiadását az Akadémiai Kiadó, szerkesztését ismert nevű néprajztudósok, élükön főszerkesztőként a nemrég elhunyt Ortutay Gyula akadémikus vállalta. A szerkesztés és szócikkek a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportja szervezésében múzeumi kutatók, egyetemi oktatók és különböző más munkahelyeken dolgozó néprajzi szakemberek bevonásával történt. A kapcsolódó tudományos területek szakembereivel együtt a közreműködő szerzők száma megközelítette a százat.

Az 1977-ben megjelent első kötet sok mindent elárul a vállalkozás méreteiről és

arról, hogy mit is várhatunk a Magyar Néprajzi Lexikon egészétől. A célnak megfelelően kétségtelenül átfogja a magyar néprajz teljes területét, sőt definiálja az etnológia nemzetközileg kialakult és elfogadott fogalmait, amelyek segítségével a különböző országok néprajzi kutatói kicserélik egymással gondolataikat. Egyet kell érteniük az ilyen kifejezésekben, mint pl. dezintegráció vagy etnocentrizmus, mert eredményeikről csak így tudják egymást tájékoztatni.

A Lexikon a magyar népi kultúrának általában a századforduló kori állapotát tükrözi, de konkrét esetekben a korábbi és a későbbi viszonyokra nézve is találunk utalásokat, mintegy felvázolva az egyes jelenségek fejlődését, alakulását, sorsát. Így az általános fejlődés is nyomon követhető horizontális síkon a különböző címszavak összevetéséből, főleg majd akkor, ha már minden kötet rendelkezésünkre áll.

A tárgykörök gazdagsága annyira lebilincselő, hogy legfeljebb néhány példára térhetünk ki. Jól megrajzolt történeti és kulturális képet kapunk a különböző tájegységekről, mint Erdély, Alföld, Drávaszög, vagy a néprajzi csoportokról, mint pl. a *csángók*, a *kunok*, a *barkók* stb., amelyekről a mai fiatalok egy része már szinte kevesebbet tud, mint némelyik afrikai törzsről.

A gazdag tartalmú folklórcikkek eligazítanak a mesék, mondák, balladák és más műfajok között. Nemzetközi párhuzamaikat is megismerhetjük. A néptáncok ország-rész szerinti változását, kifejezési módjuk sokrétűségét a szócikkhez kapcsolt táncírásokból és képekből tanulmányozhatjuk. A népművészetet nemcsak részletes leírások tolmácsolják, hanem színes illusztrációk is, vagy olyan apró rajzok, amelyek a varrásmin-tákat örökítik meg (pl. a kalotaszegi *darázsolást*). Itt jegyezzük meg, hogy a nagyszámú fekete-fehér fényképillusztráció átlagban rossz minőségű, ami részint a nyomdatechnika és a papír elégtelenségével, részint a felvételek gyenge minőségével magyarázható.

Az anyagi kultúrára és a népi társadalomra is ki kell térnünk. Napjainkban a magyarság ún. „ősfoglalkozásai”, mint a halászat, a pásztorkodás a történelemben egy újabb korszakkal kerültek háttérbe, mert a nagyüzemi termelésre való áttérés folytán ma már a kisparaszti üzemek teljes eszközkészlete is múzeumi tárggyá vált. Ez lett a sorsa az *ekének*, a *csépnek*, az *eketalyigának*, a *cserénynek* stb., de már sok egyszerű gépnek, pl. a *szecskavágónak*, a *kézimalomnak* is. Melléjük kerültek a falusi és városi kisipari műhelyek eszközei, mint pl. a *bocskorosoké*, a *csengőöntőké*, sőt az *aranyászoké* is. Az életmód változásával a társadalom szerkezete átalakult és a Lexikon az ide vonatkozó fogalmaknak is gazdag tárháza kíván lenni (pl. *baráber*, *biró*, *béres*, *egyetkes nemes* stb.).

A Lexikonban megtalálható a magyar néprajz elhalt és élő művelőinek életrajza, továbbá a néprajzi intézmények, folyóiratok stb. bemutatása, valamint a szakterület tudománytörténetének földolgozása.

Nyelvi elkülönülésünk folytán a külföld a magyar néprajzról viszonylag keveset tud, legalábbis a nemzetközi összehasonlító munkák többségéből ez derül ki. A külföld ismeretei hazánkról és népünkről jelentős mértékben gazdagodnának, ha a Lexikonnak a magyar népi kultúra sajátosságait legjobban érzékeltető és erről kerek képet adó szócikkeit valamilyen világnyelven legalább egy kötetben megjelentetnénk.

Egy-egy vitában néha fölvetődik, hogy a néprajz „holt” tudomány, és a régi paraszti életforma eltűnésével létjogosultságát veszti. A Lexikonból viszont kiderül, hogy a magyar néprajz nemcsak a történettudományhoz, szorosabban véve a művelődéstörténethez, hanem legalább annyi szálon a szociológiához is kapcsolódik, de önálló tárgykörrel és kutatási módszerrel. Hiszen majdnem minden jelenségnek társadalmi élete és értéke van, a dolgok alakulnak, fejlődnek, változnak és mindennek megtalálható ma is az élő csökevénye vagy hagyománya. Ezek pedig továbbélhetnek a változó körülmények között, és a néprajz mindenkor a valóság tanulmányozója marad.

Tárkány Szücs Ernő

A Magyar Néprajztudomány Bibliográfiája 1850–1870.

Tanulmányok és adatok a Kárpát-medence etnográfijához. Szerk.: Sándor István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 1165 l.

A magyar parasztság életviszonyaira és kultúrájára vonatkozó könyvek, tanulmányok, cikkek regisztrálása rendkívül nagy feladatot ró a szerkesztőre, hiszen az adott időszakban még a néprajz önálló tudománnyá szerveződésének lehetünk csak a tanúi.

E korszakban, a szabadságharcot követő két évtizedben, a rendi viszonyok felbomlásával, a kapitalizmus kibontakozásával parasztságunk élete is hatalmas változásokon ment keresztül. A parasztság életmódja és kultúrája iránti érdeklődésnek fontos politikai szerepe is volt, s ezért nemcsak tudományos munkákból, hanem közérdekű folyóiratokból merítette a szerkesztő a bibliográfia anyagát.

A kötet felépítése hasonló az eddigi két kötetéhez (A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1945–1954. Bp. 1965; A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1955–1960. Bp. 1971.). A szerkesztő tehát a könnyebb kezelhetőség miatt az azóta kialakult, illetve kialakított szakterminusok keretébe illesztette anyagát. Több mint 17 ezer könyv, tanulmány, cikk adatai kerültek a bibliográfiába, összesen 16 297 tétel.

Az anyag bizonyos sajátosságaira a szerkesztő felhívja a figyelmet a bevezetőjében. Ugyanis a folklórérdeklődés ebben az időszakban már szakkiadványok formájában jelentkezik (Krizsa János, Erdélyi János, Orbán Balázs, Réső Ensel Sándor), az anyagi kultúra címszó alá foglalt írások (zsákmányolás, állattartás, földművelés, település, építkezés, viselet, táplálkozás, bútór, világítás, népi technológia, kereskedelem, közlekedés) azonban a korabeli életet és annak változásait regisztráló dokumentumok, gyakran a régi és az új szembeállításával.

A bibliográfia, ugyancsak a kor adottságainak megfelelően erőteljesen tükrözi a korabeli Magyarország táji-etnikai különbségeit. Erről az egyes témáknál is meggyőződhetünk, valamint a Népek; Etnogenezis; Etnikus kapcsolatok; Tájak, népcsoportok; Migráció, telepítések című fejezet címszavai alá sorolt tételeknél. A korabeli utazók révén (pl. Reguly Antal, Magyar László, Xantus János, Hunfalvy Pál) etnológiai ismeretanyagot is regisztrál.

Tátrai Zsuzsanna

Mintagyűjtemény Tolna megye népi hímzéseiből I. Kaposmente.

Kiadja a Babits Mihály Művelődési Központ, Szekszárd, 1977. 31 l. + 31 tábla.

A kötet két részre tagolódik. *Horváth Anna* gyűjteménye a *Pincehelyen* viselt férfingek – a környező községekre is jellemző – motívumkincsét tartalmazza. Szabadrajzú, vegyestechnikájú újstílusú fehérhímzések, amelyek virágkora a múlt század második felére esett. *G. Vámos Mária* tanulmánya a pincehelyi népviseletet rajzolja meg a hímzések alkalmazásának korából. A táblákon 54 hímzésábra, valamint öltéstechnikák és szabásminták láthatók.

Kósa László

Nagy Olga: Paraszt Dekameron.

Válogatás széki tréfákból és elbeszélésekből. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 423 l.

Nagy Olga Széki népmesék (Bukarest, 1976.) c. gyűjteményét folytatta ezzel a válogatással. Míg amabban az ún. „vándortémákat”, a tipologizálható, hagyományos folklór-

műveket tette közzé, ez a könyve a szaktudomány számára is újszerű szempontokat követ.

Újszerűsége nemcsak abban rejlik, hogy ezúttal a folklorisztika által igen kevésbé kutatott, éppen csak számon tartott „igaz történeteket”, vagy ahogy Nagy Olga nevezi, „népi elbeszéléseket” gyűjtött kötetbe, hanem abban is, hogy ezek mellé igen jó érzékel hagyományos, folklorizálódott szövegeket: tréfákat, tréfás meséket stb. is állított. Így nemcsak a folklorizáció különböző fokozatait vetheti össze az olvasó – nem is csak ez volt a gyűjtő célja –, hanem a szinte mába nyúló közelmúlt népi „valóságirodalmát” fedezheti fel.

Az emberi élet, a falu különös, említésre méltó eseményei, vagy a folklórból is ismert vándortémák *Székre* adaptált változatai hangzanak el a fonóban, társas összejöveteleken. *Filep Istvánné Győri Klára* mondja el a legtöbbet: kivételes tehetségű asszony, falujának „enciklopédistája”: mindent megfigyelt, magába szívott, ami körülötte történt, s nagy élvezettel, jó humorral, másutt megrendítő őszinteséggel adta tovább. A paraszti társadalomról is sokat megtud az olvasó: az emberi sorsok válságos fordulatait, „egyszervolt” ritka élmények, az emlékezetbe belevésődött híres esetek megmutatják, hogy Széken mi volt a rendkívüli, a különös és ehhez képest milyenek voltak a hétköznapiak.

Nagy Olga is említi bevezetőjében, hogy a valóságnak ma nagyobb a szerepe a népköltészetben, mint a varázsmesék virágzásának idején: de a korábbi idők „népi elbeszéléseit” csupán azért nem ismerjük, mert feljegyzésüket nem tartották fontosnak. A *Paraszt Dekameron* 250 elbeszéléssel a népköltészeti gyűjtések új módszerét is serkenti.

Nagy Ilona

Népi Kultúra – Népi Társadalom.

A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve IX. Főszerk.: Ortutay Gyula. Szerk.: Kósa László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 389 l.

Az Évkönyv kilencedik kötetében 14 tanulmányt olvashatunk a folklórkutatás kérdéseiről.

Egyetlen tanulmány kivételével, mely a grúz őstörténet írott forrásaiból ismert mondamotoívum folklór eredete körüli kutatásról szól (*Istvánovits Márton*: Pharnavaz király álma) a további 13 cikk magyar anyaggal foglalkozik.

Két elméleti, kutatástörténeti tanulmány jelent meg:

Szermekényi Ágnes a szólás és közmondáskutatásról, a műfaj meghatározásával kapcsolatos definíciókról, elgondolásokról ad számot röviden, valamint a kutatás további feladatairól.

Küllős Imola a mai népdalfogalom kialakulásának történetét, a különböző népdaldefiniciókat vázolja fel tanulmányában.

A további tanulmányok a kötetben elfoglalt sorrend szerint:

Kriza Ildikó dolgozata a Szálláskereső Mária-éneket és annak apokrif eredetű motívumait tárgyalja, hangsúlyozva a vallásos tematikájú népköltészet vizsgálatának fontosságát, mely a parasztság ideológiai mentalitására is fényt vet.

Pócs Éva terjedelmes tanulmányában a szöveg-cselekmény-hiedelem összefüggéseit vizsgálja a nem epikus ráolvasásokban. E szempontok alapján kísérli meg a rendszerezést is.

Faragó József egy székely balladában talált ismeretlen értelmű jelző (vántoros szoknya) jelentését és eredetét kutatja.

Kovács Ágnes ugyancsak nagyszabású tanulmánya érdekes kísérlet a *Benedek Elektől*

származó népies szöveg és a paraszti mesemondóktól előadott származékok egybevetésére.

Tátrai Zsuzsanna a pütkösi királynéjárás dunántúli változatainak a szerkezeti elemzésével foglalkozik, a szöveg és a szokáscelemek elemre, mozzanatokra bontásával.

Domokos Ottó a céhesélet tárgyi anyagából a céhkoszorú, céhkorona szerepét vizsgálja, s felhívja a figyelmet a céhszokások módszeres és teljes feltárásának szükségességére.

Manga János az aratószokásokról és aratóénekekről írt, a szlovák, morva, cseh változatokra is utalva.

Paksa Katalin cikke az ún. Jaj nóták zenei világáról szól: a négysoros izometrikus szerkezet lazulásáról és továbbfejlődéséről régi dalainkban.

Károly Sándor László a szövegformulák főbb típusait határozza meg a siratóénekekben.

Két táncelemző dolgozat zárja a kötetet: *Pesovár Ernő* a küzdő karakterű páros-táncok különböző típusait, *Martin György* pedig egy kiváló kalotaszegi parasztáncos egyéniségvizsgálatának kapcsán a táncosnak a zene és a tánc kapcsolatára vonatkozó ismeretanyagát mutatja be.

Tátrai Zsuzsanna

Népi Kultúra – Népi Társadalom.

A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve X. Főszerk.: Ortutay Gyula. Szerk.: Kósa László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 306 l.

A tizedik kötet 11 tanulmányt tartalmaz az anyagi kultúra, a társadalomnéprajz, a tudománytörténet, valamint az elméletmódszertan témaköréből.

Az anyagi kultúra egyes kérdéseit 4 tanulmány vizsgálja.

Takács Lajos egyik tanulmánya a földművelés korai időszakának a kutatásához nyújt adalékot a „kapáskultúra” szakkifejezés kialakulásának a nyomkövetésével, valamint a „krumpliásás” kifejezés vizsgálatával, feltételezve az ásás kifejezésnek a kapaszerű eszközökre való egykori alkalmazását. A másik tanulmánya a várongi (Tolna m.) részes aratási rendszer jelentőségéről és alakulásáról, valamint a kepésaratókról, szerződötetésükről, szállásukról, munkájukról és élelmezésükről szól.

Paládi Kovács Attila a magyar parasztek rétgazdálkodásában vizsgálta a munkaerő és munkaszervezet kérdéseit. A tanulmányban olvashatunk a munkaerő biztosításának módjairól, a szénamunkások életéről, ellátásáról, építményeiről, viseletéről stb., a történeti és a recens anyag alapján.

Szilágyi Miklós tanulmánya a rekesztő halászat eszközeinek vizsgálata mellett az áradások jelentőségéről ír a tiszai halászatban. E halászati módok az Árpád-kortól az ármentesítésig tartó folyamatos érvényesülését igyekszik bizonyítani.

A társadalomnéprajz körébe tartozik két tanulmány:

Bodrogi Tibor a magyar és az „urali rokonsági rendszer” viszonyának kérdéséhez szól hozzá. Feltevése szerint a magyar rokonsági terminológia rendszere a nemzeti rendszer felbomlásáig az osztják-vogul szisztéma alapvonásait mutathatta, vagy attól lényegesen nem tért el. Az európai unokatestvér terminológia megjelenéséig, külső hatás fejleménye.

Szabó Piroska az idő és a munka kapcsolatának változásait vizsgálja egy lengyel faluban, különös tekintettel a szabadidő felhasználására hétköznapokon, ünnepeken, vasárnapokon.

Zsigmond Gábor tudománytörténeti tanulmánya Hunfalvi Pál tudományos munkásságát követi nyomon a korabeli eszmeáramlatokban.

A négy elméleti-módszertani tanulmány tematikailag igen szerteágazó:

Katona Imre tanulmánya parasztságunk történelemszemléletének vizsgálatát tűzte célul, a kötött formájú népköltészet és a kötetlen visszaemlékezések alapján. Megállapítja, hogy a parasztság történeti tudata változó, összetett és ellentmondásos, de fő vonásai megragadhatók.

Hoppál Mihály Bevezetés az etnoszemiotikába címmel az etnoszemiotika kialakulását, eredményeit kíséri nyomon a külföldi előzmények és eredmények áttekintésével.

Veres Péter cikke a legújabb szovjet kutatások etnikum-elméletét tárgyalja.

Kozma Tamás tanulmánya zárja a kötetet, mely a kultúra-fogalom értelmezéseit elemzi a társadalomtudományokban. A szójelentés rövid történeti ismertetése után az etnológiai, filozófiai, a szociológiai és a strukturális-rendszerelméleti értelmezésekről szól az amerikai, a német, az angol, a francia társadalomtudományi hagyományoknak megfelelően. Emellett jelzi a marxista értelmezési lehetőségeket is.

Tátrai Zsuzsanna

Népi mesterek. – Meşteri populari.

Kiadja Kovászna megye Művelődési és Szocialista Nevelési Bizottsága és a Népi Alkotások és a Művészeti Tömegmozgalom Kovászna megyei Irányító Központja. Sepsiszentgyörgy, 1977. 109 l.

Ez a népszerűsítő kiadvány az egyik jeles székelyföldi tájegység, az egykori *Háromszék*, a mai Kovászna megye népi iparművészetéről ad vázlatos képet. Sorrendben a következő szerzőktől tartalmaz írásokat: *Moldovan, Nicolae* Garofina Boricean szövőnőről, *Gazda Klára* Lőrinczi Etelka szövőnőről, *Kisgyörgy Zoltán* Máthé Ferenc faragóról, *Kónya Ádám* Sütő Béla festő-asztalosról, *Seres András* Bencze Lajos fazekasmesterről írt a művészetet és az egyéniséget bemutató dolgozatot. A kötetet nagyszámú rajz és fénykép illusztrálja, amelyek részint a munkafolyamatokat, részint az alkotásokat és motívumaikat ábrázolják. Megtalálható benne a jelenleg Kovászna megye területén dolgozó „népi mesterek”, azaz népi iparművészeti szempontból számbevehető kisiparosok és háziiparral foglalkozók névsora is. Szám szerint 207-en vannak. A könyv teljes szövege magyarul és románul olvasható.

Kósa László

Az ősi társadalom magyar kutatói.

Válogatta, szerkesztette, a bevezetést és az életrajzokat írta: Zsigmond Gábor. Szerkesztő: Ortutay Gyula. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1977. 423 l. (A Magyar Néprajz Klasszikusai)

A múlt század derekára hatalmasra duzzadt az Európán kívüli népek szokásait, társadalmát és műveltségét leíró irodalom. Az adathalmazra támaszkodva született meg az összehasonlító egyetemes néprajztudomány. A hazai tudománytörténet hosszú ideig megfeledezett ennek a nemzetközi irányzatnak a korai magyarországi követőiről. Zsigmond Gábor kutatói érdeme, hogy alakjuk ismét előtérbe került. Avatott kezű válogatása és a bevezető tanulmány segít megismerni munkásságukat. A kötetben *Beóthy Leó* A társadalom keletkezéséről c. székfoglaló értekezése, valamint A társadalmi fejlődés kezdetei c. kétkötetes munkájából részletek olvashatók. Ezután *Lánczy Gyula* A faluközösség eredete és *Tagányi Károly* A földközösség története Magyarországon című munkái, valamint *Somló Bódog* A gazdaság őskorából című tanulmánya következnek.

Kósa László

Régi és új formák.

Szerkesztette Zelnik József. Megjelent a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa és a Népművelési Intézet támogatásával a Magyar Helikon gondozásában. Budapest, 1977. 66 l.

Napjaink közművelődési életének egyik jellemzője a népi kultúra iránt megnyilvánuló, megkülönböztetett figyelem. A kötet szerzői mindnyájan a néphagyományok mai szerepének fontossága mellett törnek lándzsát. Egyben azt kutatják, hogyan töltsék be ezt a szerepet legjobban, hogyan illeszkedjék be termékenyítően napjaink kulturális törekvéseibe. A bevezetés *Vitányi Iván* munkája. *Andrásfalvy Bertalan* a néprajztudomány oldaláról elemzi és vitatja napjaink folklorizmusának jelenségeit. A további tanulmányok írói, *Bak Imre*, *Csete György*, *Lantos Ferenc* és *Bánszky Pál* egy művészeti terület vagy ágazat (iparművészet, építészet, képzőművészet) és a folklór kapcsolatáról mondják el véleményüket, adják elő elgondolásaikat, ismertetik kísérleteiket. A szép kiállítású kötet képmellékletei a Fialok Népművészeti Stúdiójának anyagából készültek.

Kósa László

Rékasy Ildikó: Györffy István munkássága.

Bibliográfia. Kiadta a Verseyhy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1977. 151 l.

A kötet évek szerinti összeállításban, részletes mutatóval kiegészítve tartalmazza a magyar néprajztudomány egyik irányadó nagy személyiségének könyvészetét. Alapjául *Kovács László* összeállítása szolgált (megjelent a Néprajzi Értesítőben 1939-ben), amelyet Rékasy Ildikó az utóbb napvilágot látott írások, illetőleg onnan hiányzó munkák címével, valamint a Györffy Istvánról szóló irodalommal egészített ki. Az egyes címeket hosszabb-rövidebb annotációk, megjegyzések, illetőleg vezérszavak kísérik. A kötet bevezető tanulmányában *Bellon Tibor* Györffy István pályaképét vázolja.

Kósa László

Rózsa királyfi. Berekméri Sándor gemyeszegi meséi.

Gyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel ellátta Szabó Judit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 581 l.

A magyar mesekutatás számon tartja azt a dátumot, amikor először talált egymásra egy nagy tehetségű mesemondó, *Borbély Mihály*, és egy hasonlóan kiváló tehetségű gyűjtő, *Kálmány Lajos*. 1913-ban Egyházaskéren (Verbica) történt a találkozás, amelynek a magyar folklór az első olyan mesegyűjteményt köszönheti, amely egyetlen mesélő szájából elhangzott műveket közöl, s ezzel a figyelmet az alkotó, teremtő, a hagyományokat átformáló művészre irányítja.

Ortutay Gyula harminc évvel később *Fedics Mihály* meséinek kiadásakor elméletileg is kidolgozta a mesegyűjtésnek a mesemondó egyéniségét hangsúlyozó módszerét. *Ortutay* és követőinek munkáit ma már „magyar iskola” néven tartja számon a nemzetközi folklorisztika.

Szabó Judit könyve is ennek az „egyéniégkutató iskolá”-nak az eredményeit gazdagítja. *Berekméri Sándor* is kivételes tehetségű mesélő, de sokban különbözik az eddig nyilvánosságot kapott társaitól. Míg *Fedics Mihály*, *Lacza Mihály*, *Pandur Péter* és a többiek jobbára a falusi társadalom peremén meghúzódó, „csupán” mesemondó művészetükkel kimagasló, de a közösség által lenézett emberek voltak, *Berekméri Sándor* munkás, példás élete, olvasottsága, tájékozottsága révén a falusi közösség elismert, meg-

becsült tagja. Aktív mesemondó csak fiatalabb korában volt, mivel a falu gyorsütemű változása megszüntette a mese iránti igényt. A gyűjtő kérésére fogott mesélésbe, de ezek az alkalmak újra nagy hallgatóságot vonzottak. A mese általában már elvesztette funkcióját, de, mint Berekméri példája igazolja, ahol nemrég még aktív mesemondás volt, a mai gyűjtő is találhat még az ún. rövid epikus műfajokon kívül egyebet is.

Tizenhat meséből áll a geryeszegi mesemondó repertoárja, de ez a tizenhat mese öt és félszáz oldal. Ha a mesekatalógusokból kikeressük Berekméri meséinek típusvázát s egybevetjük az ő meséivel, érthetővé válik az egyéni alkotás emlegetése a közösségi művészetben. Berekméri a meséiben elmond mindent, amit a világról élete során megtudott: nagy emberismeretről, világismeretről árulkodnak meséi. Ezeket az ismereteket áttételesen, szereplőin keresztül, mesei szituációkban, sőt, a mese szerkezetének tudatos átalakításával, a művészi ábrázolásnak a folklórművészetben elérhető legmagasabb fókán fogalmazza meg.

Külön érdekessége a kötetnek a kevésbé ismert „marasmenti” a-zó nyelvjárás. Berekméri Sándor anyanyelvének is művésze.

Szabó Judit részletes, szakmailag is kiváló bevezető tanulmányt, pontos, megbízható jegyzeteket és tájszótárt készített a kötethez.

Nagy Ilona

Salló István – Kardalus János: Kapuk és kerítések Hargita megyében. – Porti si garduri in județul Harghita.

Kiadja Hargita megye Művelődési és Szocialista Nevelési Bizottsága Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom megyei Irányító Központja. Csíkszereda, 1977. Lapszám nélkül (5 l. + 74 tábla).

Az egykori *Udvarhely* és *Csik* megye, a mai romániai Hargita megye székely faragó mesterségének és művészetének gazdag anyagbemutatása az album formájú kiadvány. *Salló István* a jellegzetes székely kötött kapuk motívumkincsét és szerkezeti elemeit adja közre, *Kardalus János* a kerítések fűrészszel megmunkált díszítéseit. A rövid, magáról a kötet tárgyáról igen kevés mondanivalót tartalmazó előszó románul, magyarul, franciául és oroszul olvasható. A képek feliratai magyar és román nyelvek.

Kósa László

Scheiber Sándor: Folklor és tárgytörténet I-II.

Második, bővített kiadás. A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtétének kiadása. Budapest, 1977. 464 l., 600 l.

Szaklapokban, folyóiratokban, nehezen hozzáférhető helyeken jelentek meg először azok a tanulmányok, amelyeket három és fél évtizedes kutatómunka terméséből válogatott össze Scheiber Sándor. *A mostani második kiadás az elsőhöz képest hét új fejezettel és több illusztrációval bővült.*

Az első kötet tartalmazza a folklór-tárgyú dolgozatokat. Scheiber Sándor a folklórt kissé tágabban értelmezi, mint a szaktudomány. Tanulmányai alapos, a mikrofilológia pontosságával feldolgozott motívumkutatások, vagy inkább toposzkutatások. A szerző jártassága mind a zsidó szakirodalomban, mind a világirodalomban tiszteletreméltó: könyve lapjairól így kigyózik előre a vándormotívumok útja a Bibliából, vagy az aggadikus, homiletikus stb. irodalomból napjaink irodalmáig, vagy a népköltészetig és visszafelé, íróink repertoárjából a zsidó forrásokig.

Az első kötet tartalmazza az összefoglaló jellegű A Biblia és a folklór, valamint A testvérgyilkosságtól József testvéreiiig c. rádióbeszélgetéseket. A többi tanulmány

a világirodalom, világfolklor nagy motívumainak történetét tárgyalja: tűzőzön, vízözön, áldozati füst, Ibükosz darvai, bolygó zsidó (mondatípusok) stb. Szólások, közhelyé vált szóképek életrajzát, illetve az életrajzot kiegészítő adatok sorozatát találjuk más dolgozatokban. Foglalkozik a szerző a zsidó folklor, a zsidó szokások történetével és a hazai zsidó néprajz művelőinek munkásságával.

A második kötet az ún. tárgy-történeti tanulmányok gyűjteménye. Bornemisza Pétertől Arany Jánoson, Mikszáthon, Adyn, Kiss Józsefen, József Attilán át (hogyan csak azokat említsük, akikről több tanulmány is szól), a közelmúlt irodalmáig veszi sorra Scheiber Sándor a szerzőket, s fejt meg a műveikben olvasható mondák, legendák, hasonlatok, olykor csupán verssorok vagy különösnek ható kifejezések titkát. Ez a fajta motívumkeresés természetesen nem jelenti azt, hogy az illető szerzők valóban és feltétlenül onnan ismerték a felhasználandó motívumot, példát, ahonnan azt a mai kutatás és így Scheiber Sándor idézni tudja; az emberi művelődés egyetemes és állandó közkinccseire hívja fel ez a módszer a figyelmet.

A kötetet a Biblia a magyar irodalomban 1945–1973. c. bibliográfia, Scheiber Sándor irodalmi munkásságának bibliográfiája 1933–1976. (1249 tétel!), a dolgozatok eredeti lelőhelyeinek jegyzéke, névmutató, képek jegyzéke és tartalommutató zárja.

Nagy Ilona

Szabó Botár Erzsébet – Gagyai Bíró Katalin: Lövétei szedettek – Tesaturi din Lueta. Kiadja Hargita megye Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottsága, valamint a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Megyei Irányító Központja. Csíkszereda, 1977. 5 l. + 64 színes tábla.

A Kis-Homoród felső folyása mentén fekvő Lövete szötteiseinek motívumkincsét közreadó kötet nagyobbik fele *Szabó Botár Erzsébet* tanítónő több évtizedes gondos gyűjtőmunkáját tartalmazza. A kiadvány általa írt bevezetője a szöves technikáját, a szötteseknek a székely lakáskultúrában való szerepét mutatja be. Anyagát *Gagyai Bíró Katalin* frissebb gyűjtései egészítik ki. A mintákat nagyméretű szemléletes rajzok mutatják be, amelyek mind szaktudományi tanulmányozására, mind a népművészeti szakörök számára kiválóan megfelelnek. A kiadvány két nyelven (magyarul és románul) jelent meg.

Kósa László

Szállj el, fecskemadár. Gömöri népballadák.

Holló László illusztrációival. A balladákat gyűjtötte és a bevezetőt írta: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1977. 79 l.

Az 1976-ban elhunyt Kossuth-díjas festőművész életének nyolcvankilencedik évében, nem sokkal halála előtt készített tizenhét balladailusztrációt. Nevezetességük ezeknek a tusrajzoknak, hogy a művész utolsó alkotásai és egyben társtalanul képviselik az illusztráció műfaját a hatalmas életműben. Ihletőik Ujváry Zoltán gömöri balladagyűjtésének válogatott darabjai voltak (a teljes gyűjtemény Gömöri népdalok és népballadák címmel Miskolcon jelent meg 1977-ben). A kötet szép nyomdai kivitelben, bibliofil kiadványként készült.

Kósa László

Szalontai Barnabás: Viaszöntő népszokás Máriapócson.
Nyírbátor, 1977. 89 l. (A Báthori István Múzeum Kiadványai 24.)

A híres görögkatolikus búcsújárhelyen készített és árusított fogadalmi tárgyak („offerek”) előállításáról és búcsúbeli szerepéről olvasható rövid összefoglaló (5–11. o.) a kötetben. A terjedelem nagyobbik részét húsz fogadalmi tárgy fényképe és leírása, illetőleg ötvenhat öntőforma és vásári életkép fényképe és leírása tölti ki. Mind a bevezető tanulmány, mind a képek magyarázata német nyelven is megtalálható a kötetben.

Kósa László

Szentmihályi Imre: Hetés és Lendva-vidék néprajzi sajátosságai.
Zalaegerszeg, 1977. 72 l. (Zalai Gyűjtemény 7.)

A magyar-szlovén-horvát nyelvhatár mellett fekvő Lendva-vidék archaikus néprajzi táj. A környezetétől elkülönítő néprajzi jellegzetességeit földrajzi zártságának, nyelvi különállásának, egységes római katolikus vallású, jobbágyparaszti eredetű népességének köszönheti, a más nyelvű, vegyes vallású, részben kisnemesi származású magyarok lakta szomszédos vidékekkel. Lendva-vidéken belül (mintegy 23 falu) kisebb táji egységet alkot Hetés (11 falu). Hetés neve számnévi eredetű („hetes”), középkorvégi igazgatási egységből adódott. Szentmihályi Imre a történeti és néprajzi adatok számbavételével és összevetésével határolja körül a tágabb és a szűkebb néprajzi tájat, miközben a népi kultúrát alakító tényezőket alaposan megvizsgálja, és a legfontosabb kulturális jellemzőket részletezi (gazdálkodás, település, építkezés, szövés, hímzés, viselet, táji tudat). Számol a vidék két fontos plébániájának (Alsólendva, Dobornak) egységesítő-szervező szerepével, valamint a lendvai uradalom birtokigazgatási központjának, illetőleg Alsólendva mezővárosának a népi műveltségre és a tájra gyakorolt hatásával is. Tanulmánya értékes hozzájárulás a magyar néprajzi csoportok megismeréséhez, egyben a megismerés lehetséges módszerének kidolgozásához. A kötetet tíz illusztráció (fénykép, színes rajz, térkép), valamint német és szlovén nyelvű összefoglaló kíséri.

Kósa László

Szűcs Sándor: Régi magyar vízivilág.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 311 l.

Szűcs Sándor könyvei hosszú idő óta hiányoztak a friss kiadványok listájáról, pedig a régi Sárrétet és Nagykunságot bemutató írásai megjelenésük után azonnal széles olvasóközönségre találtak. A most közre adott gyűjteményes kötet darabjai a szerzőre régtől jellemző módszerrel készültek. Szűcs Sándor a tudományos próza és a szépírási határán járva lebilincselő módon adja elő történeteit, amelyek forrásai főként az idős parasztokkal és pásztorokkal folytatott beszélgetései, továbbá kéziratok és szakkönyvek, de saját személyes tapasztalatai, családi hagyományai is. A kötet széles keresztmetszetet ad legkedveltebb témáiból: a címadó vízivilág, utak, állattartás, gazdálkodás, rétészekedés, pákászkodás, történeti néphagyományok Mátyás királytól a közelmúlt eseményeiig; tréfás történetek, hiedelmek, pásztorélet.

Kósa László

Tálas István: Kiskunság.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1977. 332 l.

Nem költői képeket felvillantó riportok vagy szociográfiai felfedezések olvashatók Tálas István új könyvében, hanem a Magyar Néprajz című sorozatnak megfelelően – melyben a könyv megjelent –, műve tudományos igényvel kiválasztott anyagon alapuló, de mégis népszerűen, közérthetően, szép magyarsággal megfogalmazott munka. A szerző ezen a tájon, a Kiskunságban nevelkedett és a sok fiatalkori megfigyelés, kérdeztetés, valamint a széles körben végzett levéltári kutatás eredményei nagyszerűen ötvöződtek korábbi munkáiban (pl. A Kiskunság népi állattartása) is.

A Kiskunság az elmúlt századokban kiváltságos terület volt, amely a XIX. század végén olvadt a megye-rendszerbe. Lakói részben annak a kun nemzetnek a leszármazói, amely mint nomád nép a XIII. század közepén települt meg az ország szívében. Királyaink a bejövétel feltételeként a teljes átalakulást, a kibontakozó feudalizmusban és a megerősödő kereszténységben való elhelyezkedést kötötték ki. A kunoknak tehát el kellett hagyniok nyelvüket, vallásukat, írásukat, időszámításukat, nemzeti szervezeteiket, életmódjuk nagy részét.

Kultúrájuk teljes átalakulása a XVI. századig megtörtént ugyan, de a hagyományok célszerű fenntartását még a XVIII. században is jogi kiváltságokkal igyekeztek körülbástyázni.

Tálas István az említett történeti keretből kiindulva dolgozta fel a Kiskunság és a kiskunok néprajzát, kiemelve főleg azokat az elemeket, amelyek a magyar etnikum sajátosságai szempontjából szinte csak rájuk jellemzőek, esetleg organikus kapcsolatban állanak ősi kultúrájukkal. A kötet szerzője azonban nem törekszik a teljes néprajzi kép felrajzolására, hiszen ezt a terjedelem sem engedte volna meg, de amit említésre méltónak ítélt, azt olyan módon támasztja fel a forrásokból, hogy végül is a XVIII. századtól máig adott körkép már összefüggő egészet nyújtson az olvasónak.

A kötetben térképeket és *Filep Antal* által nagy gonddal összeválogatott képanyagot találunk, ami a szöveges részhez harmonikusan illeszkedik.

Tárkány Szücs Ernő

Timaffy László: A néprajzi anyag felhasználása a történelemszakkörökben.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. 94 l.

A szerző nemcsak jó néprajzi szakember, hanem gyakorlott szakkörvezető is. Útmutatója nem kérdőív, hanem tematikai összefoglaló. A hagyományos néprajzi leírás módszerét követve a hangsúlyt az anyagi kultúrára helyezi (gazdálkodás, viselet, táplálkozás, építkezés, település, mesterségek). A folklór területeiből csupán a népszokásokat és a munkáshagyományokat vette számba, a további részek érthetetlenül hiányoznak. Csupán a történeti mondákat említi a település tanulmányozása kapcsán. A kétértelmű hasznos módszertani könyvecske értékét sajnálatosan csökkenti, hogy a szerző szűkebb kutatási területe, a Kisalföld néprajzi képét helyezi a középpontba, más vidékeket és tájakat mellőzve.

Kósa László

Tonavalta puhaltaa. Unkarilaisia kansanlauluja.

Valikoinut ja suomentanut Viljo Tervonen (Dunáról fúj a szél. Magyar népdalok. Válogatta és finnre fordította: Viljo Tervonen). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1977. 114 l.

A bevezető írás megismertet a magyar népköltészet finn fordításának rövid történetével. 1874-ben kezdtek először magyar népszínműveket játszani Finnországban, és a finn közönségnek hosszú ideig csupán a népies műdalról lehetett fogalma, ha a magyar népköltészetre gondolt. *Viljo Tervonen* ezúttal magyarázza el a finn olvasónak, mi a különbség a műdal, a cigányzene és a valódi folklór között. Közben megismertet a magyar népdal-gyűjtés vázlatos történetével is. Elmondja, milyen ösztönzések után készítette el az eddigi legnagyobb finn nyelvű magyar folklórtörténetet. Bevezetőjét *Bartók Béla*, *Kodály Zoltán*, és *Ortutay Gyula* népdalról szóló írásaiból szerkesztett idézetgyűjtemény illusztrálja. A 64 finnre fordított népdalt dallammal és magyar szöveggel kísértén közli. A dalokat úgy válogatta, hogy azok képviseljék a magyar népdal minden fontos műfaji csoportját, sok vers- és dallamtípust, ugyanakkor az egész magyar nyelvterületet. Az ízléses nyomdai kiállítású kötetet irodalomjegyzék, valamint a közölt dalok feldolgozásait és lemezkiadásait tartalmazó függelék egészíti ki.

Kósa László

„Túl a Tiszán a szendrei határban...”

(Népballadák és históriás énekek Szolnok megyéből). Válogatta és a tanulmányt írta: Gulyás Éva, Szabó László. Bevezette Szurmay Ernő. Kiadta a Versegly Ferenc Megyei Könyvtár és a Damjanich János Múzeum. 2. jav. kiadás. Szolnok, 1977. 159 l.

A harminchat ballada és históriás ének összesen hatvankét szövegváltozatát túlnyomórészt az utolsó évtizedben gyűjtötték a szerzők. Csupán néhány darab származik korábbi gyűjtésből, illetőleg gyűjtőtől. Az anyag egyértelműen bizonyítja, hogy a népköltészetéről, különösen verses epikus folklórjáról eddig nem ismert megye és táj első-sorban gyűjtői mulasztás miatt volt fehér folt a magyar népköltészet térképén. Terjedelmes kísérő tanulmány elemzi a szövegeket stílus és történeti rétegek szerint. Néhány ballada tartozik csupán a régebbi rétegbe, a többség új stílusú, jórészt ponyvai eredetű. A históriás énekek némelyikének keletkezése és kinyomtatása nyomon követhető. A szerzők számos megfigyeléssel gazdagítják a folklóralkotások születésének ismeretét. Adatokat szolgáltatnak a balladák és históriák előadási alkalmairól, módjairól, társadalmi beágyazottságaikról. Külön értéke a kötetnek a szövegek egy részének dallammal együtt való közreadása, amihez zenei mutató is járul. A legfontosabb eredményeket rövid német nyelvű összefoglaló tartalmazza.

Kósa László

Ujváry Zoltán: Gömöri népdalok és népballadák.

Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1977. 623 l. (A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai VIII.)

Gömör a méltatlanul kevésbé ismert magyar néprajzi tájak közé tartozik. *Ujváry Zoltáné* az érdem, hogy huszonöt éven át mintegy százötven magyarországi és szlovákiai faluban járva összegyűjtötte a vidék népköltészetének színe-javát. A terjedelmes Bevezetés (9–127. l.) részletesen számol be a terepen szerzett tapasztalatokról. Felrajzolja a gömöri népköltészet jelenlegi és közelmúltbeli képét, kiemeli jellemzőit. Legtöbbje általánosítva a magyar népköltészet jelenkori helyzetét mutatja (pl. egységesülési

tendenciák a különböző táji különbségek között, a lírai dalok, különösen a szerelmi dalok túlsúlya stb.). Igyekszik bemutatni – statisztikai adatokkal is alátámasztva – a vizsgált területen lakók folklórtudását. Számos fontos észrevételt tesz, amelyek a folklóralkotások továbbadását, variálását, születését, előadási körülményeit jellemzik. Bemutatja legjelesebb adatközlőinek életét, egyéniségét. Fölhívja a figyelmet a gömői folklórt alakító kettős tényezőre, az alföldi területek erős hatására és az északi, szlováklakta vidékek befolyására. A gyűjteménynek kiemelkedő értéke, hogy a szám szerint majdnem hétszáz szöveg közül háromszáznál több a dallamával együtt szerepel. A dallamokat Papp János zenetanár jegyezte le. A népköltészeti darabok a következő csoportosításban találhatók a kötetben: gyermekjáték-dalok; szerelmi dalok, lakodalmi dalok; katonadalok; pásztordalok, betyárdalok; szolgálalok, summásdalok, aratódalok; panaszdalok, bújosdók, amerikás dalok; politikai dalok; vásári nóták, koldúsénekek, bakternóták; tréfás dalok, cölöpverő nóták; balladák, rabénekek; az aradi vértanúk balladája; betlehemes játékok, karácsonyi énekek, kántálók, köszöntők. A kötetet német és szlovák nyelvű összefoglaló és tartalomjegyzék zárja.

Kósa László

Vámszer Géza: *Életforma és anyagi műveltség.*

Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 301 l.

Vámszer Géza annak a tanárnak volt a típusa, aki pályája során több városban működve sok időt szentelt a környék községeiben a néprajzi gyűjtésnek. Kötete összegező. Lezárt életműről ad képet. A szerző nem sokkal a megjelenés előtt hunyt el, nyolcvan éves korában. A leíró-adatközlő cikkek, elemző tanulmányok két nagy egységbe rendezve kerültek a kötetbe. Az első A népi műveltség köréből címet viseli. Kiemelkedik az ide sorolt írásokból a Szeben megyei *Oltszakadát* községgel és a *gyimesi csángókkal* foglalkozó dolgozat. Mindkettő korábban napvilágot látott, de igen nehezen hozzáférhető. Sorozatnyi cikk foglalkozik a *csiki székelyek* népi műveltségével (állattartás, földművelés, közlekedés, mesterségek, építkezés). A másik nagy tartalmi egység (települési formák, műemlékek) a szerzőnek a népi építkezés és település iránti kutatói vonzalmát bizonyítja. Hangsúlyosan néprajzi érdekű tanulmányok (Csíkszereda és Kézdivásárhely településformája) mellett olvashatók itt régi székelyföldi és dél-erdélyi templomok és világi építmények bemutatásával foglalkozó cikkek. Az írások adatanyagát Vámszer Géza jórészt az 1930-as és 1940-es években gyűjtötte. A kötetet illusztráló 160 fénykép és rajz ebben az időben készült. Függeléként tartozik a tanulmánygyűjteményhez a szerző néprajzi munkásságának bibliográfiája. Vámszer Géza könyve egészében véve pótolhatatlanul értékes adatközlés a viszonylag kevésbé ismert kelet- és dél-erdélyi magyarság történetének és néprajzának tanulmányozásához.

Kósa László

Vass Tibor: *Jelbeszéd az ózdi finomhengerműben.*

Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1977. 119 l. (Borsodi kismonográfiák 5.)

A magyarországi acélgyártás egyik legnagyobb múltú üzeme az ózdi kohászati művek. A finomhengerműben uralkodó nagy zaj szükségessé tette, hogy a munka összehangolása és eredményessége céljából a dolgozók között tradicionális jelbeszéd alakuljon ki. A munkahely története és a munkafolyamatok rövid leírása után a szerző ennek a jelbeszédnek a szótárát állította össze. A jellegzetes kéz- és testtartásból, vala-

mint a hozzájuk szorosan kapcsolódó arcjátékból álló jeleket két nagy csoportra, a technológiai folyamat és a köznyelvi beszédjelek csoportjára osztva ismerheti meg az olvasó. A megértést a pontos értelmezések mellett nagyszámú fénykép segíti. A szerző nem vállalkozott anyagának sem nyelvészeti, sem néprajzi elemzésére, csupán a jelbeszéd alkalmazásának néhány speciális esetét írja le. A kötet tartalmát rövid német nyelvű összefoglalóban is megtalálják az érdeklődők.

Kósa László

Végh Olivér: A kalotaszegi fazekasság.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 93 l.

Kalotaszeg az egyik legtüzesebben ismert magyar néprajzi táj, a fazekasság kutatása azonban mindeddig kimaradt a tudományos vizsgálódás látóköréből. *Végh Olivér* könyvének az érdeme, hogy a hiány pótlásán fáradozik, és elvégzi a kutatás alapvető munkálatait. A levéltári, szakirodalmi adatgyűjtés és a szájhagyomány tanúsága szerint 93 fazekasmester dolgozott Kalotaszeg községeiben a 17. század végétől napjainkig. Ezek egyharmada Bánffyhunyadon működött, a többiek tucatnyi más helységben szét-szóródva. A mesterek és központokszámbavétele után a szerző a technikával, a termékekkel és diszítványokkal ismerteti meg. A kalotaszegi népművészet keleti kapcsolatairól szóló utalásokat – a kérdés súlyához és bonyolultságához mérve – nem érezzük kellően megalapozottnak és bizonyítottnak. Az ízléses kiállítású kötetet 24 rajz és 83 cseréptárgy fényképe teszi szemléletessé.

Kósa László